

Διδαγμένο κείμενο

A1. Μετάφραση

Επειδή βλέπουμε ότι η κάθε πόλη είναι ένα είδος κοινότητας (=κοινωνικής συμβίωσης) και ότι κάθε κοινότητα έχει συσταθεί για την επίτευξη κάποιου αγαθού (διότι ό,τι κάνουν οι άνθρωποι το κάνουν για να πετύχουν κάτι που το θεωρούν καλό), είναι φανερό ότι όλες τους κάποιο αγαθό επιδιώκουν, κυρίως, όμως, αυτή που είναι ανώτερη απ' όλες και κλείνει μέσα της όλες τις άλλες επιδιώκει το ανώτερο απ' όλα τα αγαθά. Αυτή είναι η λεγόμενη πόλη ή κοινωνία πολιτική.

Επειδή, όμως, η πόλη ανήκει στην κατηγορία των σύνθετων πραγμάτων, όπως όλα εκείνα τα πράγματα που το καθένα τους είναι έναν όλον, αποτελούμενο όμως από πολλά μέρη, είναι φανερό ότι πριν από οτιδήποτε άλλο πρέπει να ψάξουμε να βρούμε τι είναι ο πολίτης· γιατί η πόλη δεν είναι παρά ένα πλήθος πολιτών. Επομένως, πρέπει να εξετάσουμε ποιον πρέπει να αποκαλούμε πολίτη και τι είναι ο πολίτης. Διότι για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης διατυπώνονται πολλές φορές διαφορετικές μεταξύ τους γνώμες· δεν υπάρχει δηλαδή ομοφωνία για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης· διότι αυτός που είναι πολίτης σ' ένα δημοκρατικό πολίτευμα, συχνά δεν είναι πολίτης σ' ένα ολιγαρχικό πολίτευμα.

B1. Ο Αριστοτέλης συνήθιζε να αρχίζει την έκθεσή του με μια γενική πρόταση και να προχωρεί ύστερα στην εξέταση των επιμέρους περιπτώσεων. Κατά βάθος πίστευε ότι είναι *κατά φύσιν* να αναφερόμαστε πρώτα στα κοινά, στα γενικά θέματα και ύστερα να περνούμε στα ειδικά, στα επιμέρους ζητήματα (*τά περί ἕκαστον ἴδια*).

Η πόλη, λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη, είναι μια κοινωνία. Ξεκινά την έρευνά του με έναν παραγωγικό συλλογισμό επικαλούμενος τις αισθήσεις μας («ὀρῶμεν»). Η αντωνυμία «τινά» δηλώνει ότι στην ευρύτερη έννοια *κοινωνία* ανήκουν κι άλλες κοινότητες και άρα ο αρχικός

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

ορισμός της πόλης είναι ατελής, αφού δίνεται μόνο η έννοια γένους (*κοινωνία*). Η λέξη κοινωνία γεννήθηκε από το ρήμα *κοινωνῶ*, που σήμαινε «συμμετέχω σε κάτι», «παίρνω μέρος σε κάτι μαζί με κάποιον άλλο (ή με κάποιους άλλους)». Επίσης κάθε κοινωνικός σχηματισμός έχει δημιουργηθεί για την πραγμάτωση - επίτευξη ενός αγαθού. Εξάλλου, οι άνθρωποι συγκροτούν κοινωνίες, για να πετύχουν κάτι που το θεωρούν καλό, κάτι που θα τους βοηθήσει να πραγματοποιήσουν το σκοπό της ύπαρξής τους κι έτσι να ολοκληρωθούν. Βέβαια το αγαθό στο οποίο στοχεύει κάθε κοινωνία είναι ανάλογο με την αξιολογική βαθμίδα της κοινωνίας αυτής. Αυτή η πρόταση αιτιολογείται από μια παρενθετική πρόταση: όλοι κάνουν τα πάντα για κάποιο αγαθό, δηλαδή κάθε πράξη μας, καλή ή κακή, είναι σκόπιμη. Με βάση τα παραπάνω το αναμφισβήτητο συμπέρασμα «*δῆλον*» είναι ότι όλες οι κοινότητες αποσκοπούν σε κάποιο αγαθό ανάλογα με το χαρακτήρα τους (τελεολογική σκέψη).

Η πόλη, όμως, στοχεύει στο υπέρτατο αγαθό, το «*εὖ ζῆν*», στην ευδαιμονία. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει μετά από ένα δεύτερο επαγωγικό -τώρα πια- συλλογισμό και ταυτόχρονα ορισμό-χαρακτηρισμό της πόλης: η πόλη είναι ανώτερη από όλες τις άλλες κοινοτικές μορφές, φυσικές και συμβατικές, και τις περιλαμβάνει στους κόλπους της. Η διαφορά της πόλης από τις άλλες είναι ποιοτική «*κυριωτάτη*», αλλά και ποσοτική «*περιέχουσα πάσας τὰς ἄλλας*». Τόσο ο υπερθετικός βαθμός «*κυριωτάτη*», όσο και η επανάληψη του επιθέτου «*πᾶς*» δείχνει την ανωτερότητα της πόλης και του σκοπού που αποβλέπει. Με την αναλογία και τη διαβάθμιση των κοινοτήτων και των αγαθών τους, ο Αριστοτέλης προσπαθεί να δείξει ότι η διαφορά της πόλης δεν είναι τόσο το μεγαλύτερο μέγεθος της αλλά η ανωτερότητα του σκοπού της, η ηθική αποστολή της, η ολοκλήρωση των πολιτών της, η ευδαιμονία. Ο φιλόσοφος συνταυτίζει, λοιπόν, την τέλεια πόλη με την κοινωνία που έχει πολιτική οργάνωση.

Στα Ηθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για διάφορες κοινωνίες, που η καθεμιά τους έχει ένα επιμέρους *συμφέρον* · αυτοί π.χ που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε έναν δήμο. Αυτές τις κοινωνίες ο Αριστοτέλης τις θεωρεί *μόρια* της πολιτικής κοινωνίας και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτήν θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δεν στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση *συμφέρον*, στο *συμφέρον* της στιγμής, αλλά σε αυτό που αφορά *ἅπαντα τὸν βίον*.

Η κυριωτάτη κοινωνία είναι αυτή που επιδιώκει το ανώτερο από όλα τα αγαθά. Δύο είναι οι ασφαλείς προϋποθέσεις που θέτει ο φιλόσοφος για να χαρακτηριστεί μια κοινωνία

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

τελεία: α) το να στοχεύει στην πραγμάτωση του υπέρτατου αγαθού της ευδαιμονίας (ποιοτικό κριτήριο) και β) το να περιέχει όλες τις άλλες μορφές κοινοτικής οργάνωσης (ποσοτικό κριτήριο). Αυτή, λοιπόν, η ολοκληρωμένη κοινωνία είναι που ονομάζεται πόλις και χαρακτηρίζεται πολιτική κοινωνία. Η πόλις προφανώς δεν είναι η μόνη μορφή κοινωνικής συμβίωσης. Είναι απλώς μία από τις μορφές, ένα από τα είδη κοινωνίας. Γιατί στο πλάτος της έννοιας κοινωνία κατά τον Αριστοτέλη, ανήκουν ακόμη: το ζεύγος ανδρός και γυναικός, το σύστημα κυρίου και δούλου, ο οίκος ως συνένωση των δυο προηγουμένων, η κώμη ως σύνολο πολλών οίκων. Είναι μορφές ατελέστερες, αλλά έχουν τα χαρακτηριστικά κοινωνικής συμβίωσης που σχηματίζεται *κατά φύσιν*, όπως και η πόλις. Δεν έχουν όμως την πολιτική συγκρότηση, δηλαδή την κρατική οργάνωση, το χαρακτηριστικό που έχει η πολιτεία (πόλις) και χάρη σε αυτό διακρίνεται ως αρτιότερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης που υπερβαίνει όλες τις άλλες και τις περιέχει. Δηλώνεται η τέλεια μορφή κοινωνικής συμβίωσης που ο επιδιωκόμενος στόχος της είναι το ανώτερο και αυθεντικότερο αγαθό από όλα. Η κατονομασία της νομιμοποιείται απόλυτα με βάση το συμπέρασμα που λογικά προέκυψε από τον πρώτο συλλογισμό, το οποίο βέβαια δε διατυπώθηκε, αλλά το νόημα του, ως προκείμενη ενσωματώθηκε στο δεύτερο συλλογισμό.

B2. Η ενότητα προέρχεται από το τρίτο βιβλίο των Πολιτικών και εμβαθύνει στην ουσία της πόλης, του πολιτεύματος και του πολίτη, σχετίζοντας άμεσα τις τρεις έννοιες (Αναλυτική μέθοδος). Στο απόσπασμα ο Αριστοτέλης προκειμένου να εξετάσει της ουσίας της πόλης μετατοπίζει την έρευνά του στο ζήτημα του ορισμού του πολίτη για τους ακόλουθους λόγους:

α) Η πόλις είναι κάτι το σύνθετο, ένα όλο, που έχει συντεθεί από διάφορα μέρη, και ο πολίτης είναι το μέρος. Έτσι για να γνωρίσουμε το όλο, πρέπει πρώτα να γνωρίσουμε το μέρος. (*«ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκεκριμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὅλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων»*). Η αναγκαιότητα της πρότερης διερεύνησης του πολίτη (*«πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος»*), βασίζεται στη θεμελιώδη αρχή του Αριστοτέλη περί του «όλου» και των μερών του και στην πεποίθησή του ότι προσδιορίζοντας τα μέρη θα διασαφηνίσει και το όλο. Και σε άλλο σημείο των Πολιτικών είχε κάνει χρήση της αξιολογικής προτεραιότητας του «όλου» έναντι των μερών του προκειμένου να αποδείξει τη φυσική προέλευση της πόλης. Εκεί, όμως, η σκοπιά ήταν γενετική και τα μέρη της πόλης ήταν οι προηγούμενες εξελικτικές βαθμίδες (οικογένεια, κώμη), ενώ εδώ είναι αναλυτική και τα συστατικά της πόλης είναι το

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

έμφυχο δυναμικό της, οι πολίτες. Γι' αυτό και ο ορισμός της πόλης είναι ένα πλήθος πολιτών («ή γάρ πόλις πολιτῶν τι πλήθος ἐστίν»). Πόλη, βέβαια, δεν είναι απλά το άθροισμα των πολιτών που κατοικούν σ' αυτήν, αλλά είναι κάτι παραπάνω που δίνει νόημα και ουσία στη συνύπαρξη των πολιτών, είναι ο ιστός που τους συνδέει και τους μετατρέπει σ' ένα ενιαίο σώμα, ώστε να φτάσουν στην τελείωση τους. Η πόλη αποτελεί ένα οργανικό «συγκείμενον (= σύνθετο)», αφού η οργάνωση των σχέσεων των πολιτών με συγκεκριμένο τρόπο της δίνει οργανική υπόσταση και την κάνει ικανή να επιτελέσει ανώτερο από το ατομικό έργο.

β) Ο δεύτερος λόγος απορρέει από τον πρώτο: πρέπει πρώτα να εξεταστεί η έννοια πολίτης, όχι μόνο για να φωτιστεί καλύτερα η έννοια πόλις, αλλά και για να ξεκαθαριστεί το περιεχόμενο και της ίδιας της έννοιας πολίτης για τον ορισμό της οποίας δεν υπάρχει ομοφωνία (ώστε τίνα χρή καλεῖν πολίτην καί τίς ὁ πολίτης ἐστί σκεπτέον). Διερευνώντας την έννοια του πολίτη προσπαθεί να απαντήσει σε δυο σχετικά μεταξύ τους ερωτήματα: όχι μόνο ποια είναι η φύση, η ουσία του πολίτη, αλλά και ποιον πρέπει να ονομάζουμε πολίτη, ποια δηλαδή χαρακτηριστικά πρέπει να του αποδίδουμε. Η ανάγκη του δεύτερου προκύπτει από το γεγονός ότι δεν αποδίδουν όλοι τα ίδια χαρακτηριστικά σ' αυτόν και δίνουν διαφορετική διάσταση στον πολιτικό του ρόλο ή ακόμη σε μερικά πολιτεύματα δεν είναι καν αναγκαία η ύπαρξη του («καί γάρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις· οὐ γάρ τόν αὐτόν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην»). Και πράγματι διαφορετικά κριτήρια θέτει η κάθε πόλη για να χαρακτηρίζει κάποιον πολίτη: καταγωγή, εισόδημα ή επάγγελμα [«στα ολιγαρχικά πολιτεύματα ένας χειρωνακτας δεν μπορεί να είναι πολίτης δεδομένου ότι η συμμετοχή στα αξιώματα εξαρτάται από την καταβολή υψηλών φόρων, οι ειδικευμένοι όμως εργάτες μπορούν, γιατί οι τεχνίτες είναι συχνά πλούσιοι»]. Επίσης, άλλα κριτήρια χρησιμοποιούν τα δημοκρατικά πολιτεύματα και άλλα τα ολιγαρχικά για να αναγνωρίσουν τα δικαιώματα του πολίτη σε κάποιον, με αποτέλεσμα κάποιος για παράδειγμα που θεωρείται πολίτης σ' ένα δημοκρατικό πολίτευμα να μη θεωρείται πολίτης σε κάποιο ολιγαρχικό. Βέβαια, η έννοια του πολίτη αποκτά το πραγματικό της περιεχόμενο στο δημοκρατικό πολίτευμα, όπου ο πολιτικός του ρόλος δεν είναι τυπικός αλλά ουσιαστικός, αφού συμμετέχει καταλυτικά στη λήψη των αποφάσεων.

Στη συνέχεια, επιχειρείται η απάντηση στο ερώτημα της προηγούμενης ενότητας «τίνα χρή καλεῖν πολίτην καί τίς ὁ πολίτης ἐστί;». Προσδιορίζει, λοιπόν, τα χαρακτηριστικά εκείνα, με βάση τα οποία μπορούμε να ονομάσουμε κάποιον πολίτη, αφού προηγουμένως με το σχήμα κατ'άρση και θέση αποκλείει τις περιπτώσεις που δεν μπορούν να οδηγήσουν στην

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

κατοχύρωση του δικαιώματος του πολίτη. Πολίτης δεν μπορεί να θεωρηθεί εκείνος που έχει μόνιμη κατοικία στην πόλη (π.χ. δούλος, μέτοικος) ή εκείνος που έχει το δικαίωμα να εμφανίζεται ως ενάγων στο δικαστήριο ή την υποχρέωση να εμφανίζεται ως εναγόμενος σ' αυτό (π.χ. εκείνος που η πόλη του έχει συνάψει εμπορικές συμφωνίες με άλλη πόλη). Βέβαια, οι παραπάνω περιπτώσεις αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του πολίτη, αλλά δεν μπορούν από μόνα τους να χαρακτηρίσουν κάποιον πολίτη. Πολίτης λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη, μπορεί να θεωρηθεί εκείνος που συμμετέχει εκτός των άλλων στη βουλευτική και κυρίως στη δικαστική εξουσία. Πιο αναλυτικά, πολίτης είναι αυτός που μπορεί να δικάζει ως μέλος δικαστηρίου και που μπορεί να συμμετέχει στη διοίκηση του κράτους όπως στη Βουλή των πεντακοσίων και στην Εκκλησία του δήμου. Στην ουσία πολίτης είναι εκείνος που του αναγνωρίζεται η ικανότητα να αξιολογεί δεδομένα, να κρίνει και να λαμβάνει αποφάσεις και να έχει συνειδητή πολιτική δράση. Είναι αξιοσημείωτο, ότι η προτερόχρονη χρήση της λέξεως «κρίσεως», έναντι της λέξεως «ἀρχῆς» δηλώνει τη θέση του Αριστοτέλη, που ήταν και θέση του Πλάτωνα, ότι η συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες είναι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του πολίτη. Ο προσδιορισμός της έννοιας του πολίτη οδηγεί αυτόματα στο προηγούμενο ερώτημα που είχε τεθεί από τον Αριστοτέλη στην προηγούμενη ενότητα: «τί ποτέ ἐστίν ἡ πόλις;». Η απάντηση είναι άμεση: πόλη είναι ένα πλήθος πολιτών που έχουν δικαίωμα συμμετοχής στη βουλευτική και δικαστική εξουσία (ποιόν), τόσο μεγέθους ώστε να μπορούν να εξασφαλίσουν αυτονομία και αυτάρκεια (ποσόν).

Με δεδομένο, λοιπόν, ότι ο πολίτης ορίζεται ως προς το πλαίσιο συμμετοχής του στο πολίτευμα και ότι ο ορισμός βρίσκει την πληρέστερη εφαρμογή του σε δημοκρατικά πολιτεύματα και όχι τόσο στα άλλα περνά άμεσα στον ορισμό της πόλης χωρίς ν' αλλάξει περίοδο για να δηλώσει την νοηματική συσχέτιση πολίτη και πόλης («πολίτην ἤδη λέγομεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως»). Ο αρχικός ορισμός για την πόλη («ἢ γάρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθος ἐστίν») τόνιζε το γεγονός ότι η πόλη αποτελεί ένα «όλον» και οι πολίτες συστατικά αυτού του «όλου» (ποσοτικός ορισμός) απουσίαζε, όμως, η ποιοτική αποτίμηση των συστατικών του «όλου» και η δυναμική που αναπτύσσεται από τη συνύπαρξή τους, αφού το «όλον» είναι κάτι παραπάνω από το απλό άθροισμα των μερών. Η πόλη είναι «τό τῶν τοιούτων πλῆθος ἰκανόν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς». Τα νέα στοιχεία που προστίθενται στον ορισμό της πόλης, πέρα από την ποσοτική διάσταση («πλήθος»), είναι:

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

α) Η ποιοτική διάσταση των πολιτών-συστατικών της πόλης, που δηλώνεται με τη χρήση της ποιοτικής δεικτικής αντωνυμίας «τοιούτων», αφού απαρτίζεται από ένα πλήθος πολιτών, οι οποίοι συμμετέχουν ενεργά στην άσκηση της βουλευτικής και της δικαστικής εξουσίας.

β) Η παρουσία, στο κέντρο του ορισμού, του επιθέτου «ικανόν», που αναφέρεται στο «πολιτών πλήθος», αποκτά διπλή νοηματική αξία. Αρχικά σημαίνει ότι είναι αναγκαίο να υπάρχει ικανοποιητικός αριθμός πολιτών ώστε να απαρτίζουν μια πόλη με ικανό μέγεθος να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ανάγκης για αποτελεσματική λειτουργία της πόλης. Επίσης, η σύνδεση του επιθέτου «ικανόν» με εμπρόθετο προσδιορισμό «προς αυτάρκειαν» σημαίνει ότι το «πλήθος των πολιτών» δεν πρέπει να είναι τυχαίο, αλλά η σύνθεση του να εξασφαλίζει τη δυνατότητα διεκπεραίωσης όλων των ρόλων που έχει αν η πόλη για να λειτουργήσει και να φτάνει στον απώτερο σκοπό της, την αυτάρκεια και το «εὖ ζῆν» («ἢ... πόλις πλήθος ἐστίν οὐ τό τυχόν ἀλλά πρὸς ζωὴν αὐταρκες,... ἐάν δέ τι τυγχάνει τούτων ἐκλεῖπον, ἀδύνατον ἀπλῶς αὐτάρκη τὴν κοινωνίαν εἶναι ταύτην»).

γ) Η δήλωση του σκοπού ύπαρξης της πόλης, που είναι η επίτευξη του «εὖ ζῆν» των πολιτών μέσω της ικανότητας της να εξασφαλίζει αυτάρκεια ζωής. Αυτή η αναφορά έρχεται να συνδέσει τον αναλυτικό ορισμό της πόλης που δίνεται εδώ με το γενετικό ορισμό που είχε δοθεί. Είναι φανερό ότι η αυτάρκεια και οι προϋποθέσεις της εξασφαλίζονται μόνο με τη συνειδητή δράση του πολίτη, ο οποίος αναλαμβάνει τέτοιες λειτουργίες που θα τον καταστήσουν άνθρωπο-δημιουργό της πολιτείας, τον ανώνυμο ή επώνυμο δημιουργό της, τον πολίτη που με τη βούληση και τη συνειδητή δράση του συμβάλει στη δημιουργία και στη διατήρησή της, δηλαδή είναι το κινούσν αίτιον αυτής.

Και οι δύο έννοιες πολίτης και πόλη σε συνδυασμό με την πολιτεία συλλειτουργούν σ' ένα οργανικό «όλον». Ο πολίτης είναι η έμψυχη βάση του όλου, η πόλη είναι το αναγκαίο υπόστρωμα πάνω στο οποίο λειτουργούν οι πολίτες, αφού ενσωματώνει το άθροισμά τους, και η πολιτεία μέσα από τη δυνατότητα οργάνωσης των σχέσεων των πολιτών και την κατανομή της εξουσίας αποτελεί το ιδεολογικό πλαίσιο δραστηριοποίησης του πολίτη.

B3. Μιλώντας για την πόλιν ο Αριστοτέλης δηλώνει καθαρά ότι τη θεωρεί μία από τις κοινωνικές οντότητες (ομάδες συνύπαρξης) των ανθρώπων. Η πρώτη ήταν, κατά τη διδασκαλία του, η οικογένεια (οἰκία, οἶκος), το αποτέλεσμα του φυσικού «συνδυασμού» άρρενος και θήλεος· σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των καθημερινών αναγκών του ανθρώπου, ένας βαθμός αυτάρκειας, η αναπαραγωγή και τελικά το ζῆν (ἄνθρωπος=

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

οικονομικόν ζῶον). Η δεύτερη ήταν το χωριό (η κώμη), η *κοινωνία* που σχηματίστηκε από πλείονας οίκιας για την ικανοποίηση αναγκών ανώτερων από τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου. Τέτοιες ήταν, βέβαια, οι πνευματικότερες ανάγκες του, π.χ. η ανάγκη για λατρεία του θείου ή για απόδοση δικαιοσύνης· η οικογένεια δεν μπορούσε να έχει ούτε τυπικό λατρείας, λατρευτικές δηλαδή ιεροτελεστίες, ούτε μηχανισμό απόδοσης δικαιοσύνης (*ἄνθρωπος = κοινωνικόν ζῶον*). Η τρίτη κοινωνική οντότητα ήταν η *πόλις*, η οποία προήλθε από τη συνένωση περισσοτέρων χωριών, η οποία είναι μια τέλεια κοινωνική οντότητα, αφού συγκροτήθηκε για το ζῆν, αλλά υπάρχει για το εὖ ζῆν, για την κάλυψη εξ ολοκλήρου ηθικοπνευματικών αναγκών (*ἄνθρωπος = πολιτικόν ζῶον*).

Η εξέλιξη των κοινωνικών σχηματισμών από την οικογένεια στην πόλη είναι, όπως φαίνεται, συνεπής με την άποψη του Αριστοτέλη για την εντελέχεια. Κάθε ον από τη στιγμή της δημιουργίας του περιέχει μέσα του "δυνάμει" τη μορφή που θα πάρει, όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία και φτάσει στη φάση της τελειότητας, της ολοκλήρωσης. Η μορφή είναι ο σκοπός (τέλος) κάθε όντος και η πορεία του προς την κατάκτηση της μορφής λέγεται εντελέχεια. Αυτό που λέμε σε κάθε ον φύση του, είναι η μορφή που θα πάρει, όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία. Υπάρχει λοιπόν σταθερή εξέλιξη κάθε πράγματος από τις ατελείς στις πιο τέλειες μορφές του. Σε αυτήν την εξελικτική γραμμή κάθε επόμενη βαθμίδα περικλείει και όλες τις προηγούμενες.

Η πόλη, λοιπόν, χαρακτηρίζεται τέλεια σε σχέση με την ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου (οίκια, κώμη, πόλη). Η στιγμή της ολοκλήρωσης, λοιπόν, δηλώνει και το τέλος της εξέλιξης, τη στιγμή της τελείωσης της ακμής, της ολοκλήρωσης κι όχι την τελική φθορά, επειδή ο αρχαίος Έλληνας, τη λέξη *τέλος* την ταύτιζε με το σκοπό για τον οποίο είναι πλασμένο το κάθε τι, με τον προορισμό του. Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, ονομάζει την πόλη-κράτος *τέλεια* επειδή τίποτε άλλο δεν χρειάζεται πέρα από αυτή ο πολίτης, αφού η πόλη η αυτάρκης, μπορεί και μόνη της να του χαρίσει το πιο μεγάλο αγαθό, που είναι το «εὖ ζῆν», η ευδαιμονία, η καλή ζωή. Στα «*Ηθικά Νικομάχεια*» ο Αριστοτέλης εξάλλου είπε ότι χρησιμοποιούμε αυτή τη λέξη όταν θέλουμε να δηλώσουμε πως κάτι είναι και μοναχό του τέλειο αγαθό, ότι και μόνο του κάνει τη ζωή άξια να τη ζήσει κανείς, έχοντας το αίσθημα ότι δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο. Στην «*αυτάρκεια*» εντοπίζεται και η αξιολογική, ποιοτική υπεροχή της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Η αυτάρκεια, λοιπόν, της πόλης και η ευδαιμονία του πολίτη είναι δύο έννοιες απόλυτα ταυτόσημες. Μια πόλη, λοιπόν, είναι αυτάρκης, αν η γεωγραφική της θέση της εξασφαλίζει άφθονα τα υλικά αγαθά και τη βοηθά

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

στην εμπορική της ανάπτυξη, αν έχει τις απαραίτητες αμυντικές δυνατότητες, αν διαθέτει σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής της δικαιοσύνης, αν είναι ανεξάρτητη ή δεν χρειάζεται εξωτερική βοήθεια, για να καλύψει τις υλικές, ηθικές, πνευματικές και κοινωνικές της ανάγκες. Σημειωτέον, η λέξη «αυτάρκεια» παράγεται από το επίθετο «αυτόταρκης», το οποίο είναι σύνθετο από την αντωνυμία «αὐτός» και το ρήμα «ἀρκέω -ῶ». Η ετυμολογία της, λοιπόν, δηλώνει αυτόν που αρκείται σε όσα έχει ο ίδιος, αυτόν που ζει άνετα από τη δική του μόνο περιουσία, επομένως αυτόν που έχει οικονομική ανεξαρτησία.

Για να αναδείξει την υπεροχή της πόλης την εντάσσει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως με τρεις παραγωγικούς συλλογισμούς. Αρχικά, με δεδομένο ότι οι πρώτες κοινωνικές οντότητες ήρθαν στην ύπαρξη εκ φύσεως και με δεδομένο ότι κάθε πόλη προέρχεται από τις πρώτες κοινωνικές οντότητες, είναι φανερό ότι κάθε πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως. Στη συνέχεια, δηλώνει ότι εφόσον η πόλη είναι το τέλος εκείνων και ότι εφόσον η φύση ενός πράγματος είναι η μορφή που αυτό θα λάβει τη στιγμή της τελειώσής του, είναι φανερό ότι και η πόλη είναι μία φυσική ένωση σε τελειοποιημένη μορφή. Επίσης, εφόσον κάθε ον έχει να υπηρετήσει με την ύπαρξή του ένα στόχο, ο οποίος είναι κάτι το εξαιρετικό και το άριστο αν είναι ο ορισμένος από τη φύση του και εφόσον η πόλη έφτασε στον τελικό στόχο της, δηλαδή στην αυτάρκεια, επιτέλεσε κάτι το έξοχο και το φυσικό αφού η φύση επιδιώκει και πραγματοποιεί πάντα το άριστο. Το επιχείρημα αυτό λογικά αποδεικνύει ότι πόλη και φύση ταυτίζονται επειδή έχουν κοινά χαρακτηριστικά και κοινές επιδιώξεις.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι όταν ο Αριστοτέλης περιγράφει το κράτος ως προϊόν της φύσης, δεν έχει και την πρόθεση να το αυτονομήσει από τη ανθρώπινη βούληση. Η ανθρώπινη βούληση το δημιούργησε και το διατηρεί στη ζωή, η ανθρώπινη βούληση μπορεί να το «φέρει πιο κοντά στις επιθυμίες της καρδιάς». Απλώς δηλώνει ότι το κράτος είναι φυσικό, με την έννοια ότι έχει τις ρίζες του στη φύση των πραγμάτων και όχι σε κάποια ανθρώπινη ιδιοτροπία, είναι αποτέλεσμα φυσικής παρόρμησης που μετατρέπεται σε βούληση με τη βοήθεια της λογικής, είναι κατά φύσιν.

B4. Η απάντηση βρίσκεται στη σελίδα 178-179 του σχολικού βιβλίου:« Επειδή διαβάζοντας.... από οτιδήποτε βρίσκεται έξω από την πόλιν.»

B5.

ενόραση:	ὄρῳμεν
σύσταση:	συνεστηκυῖαν , συνεστῶτων
κατάσχεση:	περιέχουσα, μετέχοντες, ὑπέχειν
σύγκλητος:	καλουμένη, καλεῖν
κειμήλιο:	συγκειμένων
σκόπιμος:	σκεπτέον
άρχοντας:	ὀλιγαρχία, ἀρχῆς
άφαντος:	φανερὸν
ρητό:	λέγομεν, εἰπεῖν, ὁμολογοῦμεν

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Γ1. Μετάφραση

Καταγγέλθηκε, λοιπόν, από κάποιους μετοίκους και δούλους όχι κάτι σχετικό με τους Ερμάς (ή τις Ερμαϊκές στήλες) αλλά κάποιοι προηγούμενοι ακρωτηριασμοί άλλων αγαλμάτων που είχαν γίνει από νεώτερους χάριν αστειότητας και σε κατάσταση μέθης και συγχρόνως ότι μυστήρια τελούνταν μέσα σε σπίτια με σκοπό τη γελοιοποίησή τους: γι' αυτά και τον Αλκιβιάδη κατηγορούσαν μαζί με άλλους. Και αυτά αφού τα θεωρούσαν ως αφορμή όσοι εχθρεύονταν σε μεγάλο βαθμό τον Αλκιβιάδη, επειδή τους εμπόδιζε να πάρουν οι ίδιοι με σιγουριά την ηγεσία της δημοκρατικής παράταξης, και αφού νόμισαν ότι, αν τον εξορίσουν, θα μπορούσαν αυτοί να είναι πρώτοι, μεγαλοποιούσαν (εν. το θέμα) και φώναζαν ότι τάχα με σκοπό την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος έγινε και η τέλεση των μυστηρίων και ο ακρωτηριασμός των Ερμών και ότι τάχα τίποτα απ' αυτά δεν έγινε χωρίς τη συγκατάθεση εκείνου (κανένα από αυτά δεν υπήρξε επειδή δεν έγιναν με τη συγκατάθεση εκείνου), προσθέτοντας επιλογικά ως απόδειξη άλλες παρεκτροπές του στον τρόπο ζωής του μη δημοκρατικές.

Γ2. τινων	:	τινά
ὑβρει	:	ὑβριν
ὄντι	:	οὔσιν
μάλιστα	:	μάλα

ΜΕΘΟΔΙΚΟ

έπητιῶντο	:	έπαιτιῶ
ὕπολαμβάνοντες	:	ὕποληφθεῖσι
έξελάσειαν	:	έξελῶεν
έβῶν	:	βοᾶν
εἴη	:	έσται
έπράχθη	:	πεπράχθω

- Γ3α. περί τῶν Ἑρμῶν** : επιρρηματικός εμπρόθετος προσδιορισμός της αναφοράς στο “μηνύεται”
- ὕπό νεωτέρων** : ποιητικό αίτιο που εκφέρεται εμπροθέτως με: ὕπό + γενική στη μετοχή παθητικής διαθέσεως “γεγεννημένοι”
- τά μυστήρια** : υποκείμενο στο ρήμα “ποιεῖται” (πρόταξη ὀρου & αττική σύνταξη)
- τόν Ἀλκιβιάδην** : αντικείμενο στο ρήμα “έπητιῶντο
- δήμου** : α) γενική αντικειμενική, ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός στο “καταλύσει”
β) (τῆ τοῦ) δήμου: ονοματικός ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο “καταλύσει”
- αὐτοῦ** : α) γενική υποκειμενική, ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός στο “τήν παρανομίαν”
β) (τήν) αὐτοῦ: ονοματικός ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο “παρανομίαν”

Γ3β. Ὑποθετικός λόγος:

Ὑπόθεση: **εἰ έξελάσειαν** (εἰ + απλή ευκτική)

Απόδοση: **άν εἶναι** (δυνητικό ειδικό απαρέμφατο που στον ευθύ λόγο μετατρέπεται σε κύρια πρόταση κρίσεως εκφερόμενη με δυνητική ευκτική)

Είδος: **Απλή σκέψη του λέγοντος**

Παρατήρηση:

Στο αδίδακτο κείμενο από το έργο του Θουκυδίδη «Ιστορίαι»* που βασίστηκε στο αρχαίο κείμενο των εκδόσεων της Οξφόρδης, στην τρίτη γραμμή προ του τέλους αναγράφεται ο τύπος «ὄτι» ενώ στο ίδιο απόσπασμα των εκδόσεων του Hude (Leipzig) ο τύπος αναγράφεται «ὄ τι».

Αν ακολουθηθεί η πρώτη εκδοχή, το «ὄτι» θεωρείται αιτιολογικός σύνδεσμος – και άρα η μετάφραση θα μπορούσε είναι: «κανένα από αυτά δεν υπήρξε, επειδή δεν έγιναν με τη συγκατάθεση εκείνου» - ενώ αν ακολουθηθεί η δεύτερη εκδοχή, το «ὄ τι» θα ανήκει στην αοριστολογική αντωνυμία «οὐδέν εἶη ὄ τι οὐ» και άρα η μετάφραση είναι: «τίποτα από αυτά δεν έγινε χωρίς τη συγκατάθεσή του».

Κατά την άποψή μας με τη δεύτερη εκδοχή αποδίδεται καλύτερα το νόημα του κειμένου.

*το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο ΣΤ' 28, που εκ παραδρομής αναφέρεται Ζ' 28.

Επιμέλεια: Γεωργία Αναστασάκη, Μαρία Βελντέ